

Rapport 2025:2

Uppföljning av skolutveckling ur elevers
perspektiv

Ulf Jederlund och Joacim Ramberg, Stockholms universitet

Uppföljning av skolutveckling ur elevers perspektiv

Sammanfattning

Forskningens övergripande syfte är att inkludera elevers röster i uppföljning och förståelse av skolutvecklingsprocessers kvalitet och effekter, vilket sällan gjorts i traditionell skolutvecklingsforskning där skolpersonalens erfarenheter dominerat. Det här presenterade pilotprojektet har utprovat metoder för att undersöka hur elevers upplevelser av kvalitet i lärar-elevrelationer (TSR) och självtillit i skolan (SSE) kan förändras i samband med fleråriga relationella skolutvecklingsinsatser på två år 6-9-skolor. Elevskattad TSR kvalitet och SSE är två dimensioner som i internationell forskning uppvisat tydliga samband till både elevers välmående och skolresultat (Hattie, 2009; 2018). De utgör konkreta aspekter av elevers skolupplevelser som skolans personal tillsammans har stora möjligheter att påverka varje dag, genom utvecklade kollektiva handlingar. Pilotprojektets syfte har varit att utveckla och testa metodik och samarbetsformer med skolor kring insamling av elevdata. Genom att samla in elevers röster om skolerfarenheter och lärar-elevrelationskvalitet syftar forskningen långsiktigt till att bidra med insikter som kan förbättra skolans undervisningspraktik och skapa mer inkluderande skolor.

Forskningsansatsen bygger på en kombination av relationell teori och social-kognitiv teori, och utgår ifrån antagandet att tillitsfulla relationer och utvecklad dialog mellan lärare och elever stärker elevers självtillit och bidrar till välmående och förstärkt lärande. Datainsamlingen genomfördes dels med den "Svenska TSR-SSE-enkäten" (Jederlund & von Rosen, 2022) och dels genom fokusgruppsintervjuer, där eleverna fick ge uttryck för sina upplevelser av skolan i termer av samspelskvalitet med sina lärare liksom tankar om sina egna möjligheter att lyckas väl och må bra i skolan.

Pilotprojektets resultat visar att samverkan med skolorna och metodiken med elevenkät och fokusgruppsintervjuer fungerade väl, liksom att eleverna deltagit med engagemang och uttryckt sin uppskattning i att få komma till tals i dessa frågor. Preliminära analyser av enkätsvaren bekräftar det signifikanta sambandet mellan TSR och SSE och understryker därmed relationen mellan goda lärar-elevrelationer och hög självtillit hos eleverna. En viktig lärdom är att samtyckesförfarandet, särskilt i kommunikationen med vårdnadshavare, är tidskrävande och resursintensivt. Detta pekar på vikten av att introducera metodiken tidigt, när den används för att följa upp en tidsavgränsad skolutvecklingsinsats. Om så sker kan lärare, skolledare och huvudmän på ett enkelt och effektivt sätt studera elevernas upplevda relationella skolkvalitet såväl före som under och efter insatsen. Eventuell förändring i elevernas upplevelser över

insatsperioden, kan sättas i relation till skolutvecklingsprocessens innehåll och skolpersonalens upplevda genomförandekvalitet.

För framtida forskning föreslås att systematiskt undersöka sambandet mellan innehåll och kvalitet i specifika riktade skolutvecklingsinsatser och förändringar i elevskattad TSR och SSE. Detta skulle kunna ge en djupare förståelse för hur olika insatser påverkar elevers upplevelser av viktiga utbildningsrelationer och hur de samspelar med deras självtillit i skolan. Pilotprojektet har visat på möjligheten att skala upp forskningsmetodiken till många skolor, för att få en bred bild av hur lärares riktade skolutvecklingsinsatser påverkar elevernas vardagsupplevelse av relationell utbildningskvalitet. Ett utfallsmått för skolutveckling, som i tidigare studier visat sig observerbart inom en så pass kort tidsperiod som ett skolår (Jederlund, 2021b).

Projektet

Bakgrund och problematik

Trots omfattande utbildningsforsknings betoning av elevers upplevelser som avgörande för skolframgång (Hattie, 2009; Hughes, 2011), är deras röster ofta frånvarande i skolutvecklingsprocesser. Istället dominerar skolpersonalens perspektiv i planering, uppföljning och utvärdering av insatser, vilket innebär att viktiga insikter om vad som faktiskt fungerar för elevernas lärande och välmående uteblir.

I Skolverkets riktade insatser för skolutveckling (Samverkan för bästa skola/Nationellt riktat stöd) är förbättrade betygsresultat ofta det huvudsakliga målet. Detta riskerar t ex att förbise det faktum att låga meritvärden ofta speglar strukturell skolsegregation snarare än bristande kompetens hos skolpersonal (Allodi, 2013). Skolor med exempelvis högt mottagande av nyanlända, många elever med funktionsnedsättningar eller svag socioekonomisk bakgrund menar vi har förutsättningar som *kräver andra och bredare sätt att bedöma kvalitet och progression*, än enbart betyg. Tidigare forskning efterlyser fler indikatorer, såsom relationell kvalitet i undervisningen och elevers subjektiva upplevelser och förväntningar i lärmiljön (Biesta, 2010; Levin, 2012; Jederlund, 2021). Då studier visar att tillitsfulla lärar-elevrelationer och elevers self-efficacy är två centrala faktorer för elevers välmående och skolprestation (Bandura, 1989; Zhou et al., 2020) kan dessa med fördel utgöra sådana kompletterande relationella kvalitetsindikatorer i uppföljning och utvärdering av skolutveckling och utbildningskvalitet.

I många riktade skolutvecklingsinsatser står just lärares samarbete kring undervisning och elevbemötande i centrum, precis som i många skolors kontinuerliga systematiska utvecklingsarbete. Att inkludera elevers perspektiv på processerna ger viktig information om insatsernas effekt. Genom kvantitativ metod, som elevskattning av lärar-elevrelationskvalitet (TSR) och self-efficacy (SSE), möjliggörs systematisk uppföljning även i större elevgrupper. Det går att bedöma om insatser gör verklig skillnad för elever eller inte, även innan detta kan avläsas i betyg. Genom kvalitativ metod, som fokusgruppsintervjuer med elever, erhålls fördjupad förståelse för elevernas erfarenheter av samspelet med sina lärare och hur det på olika sätt påverkar deras förutsättningar att må bra och lyckas väl i skolan.

Teoretiska utgångspunkter

Forskningen vilar på en teoretisk grund som kombinerar *relationell teori* och *social-kognitiv teori*, med fokus på sambandet mellan kvaliteten i lärar-elevrelationer och elevers self-efficacy, här översatt som elevers självtillit i skolan. Centrala referenser är Bandura (1989), Weiss (1974), Hughes (2011), Aspelin (2018) och Jederlund (2021a). För förståelse av kvaliteten i skolpersonalens kollektiva utvecklingsprocesser är, därutöver, teorier om erfarenhetsbaserat lärande (Kolb, 1984), organisatoriskt lärande och organisering (Senge, 1990, Larsson & Löwstedt, 2020), och *tillit* (Edmondson, 2002; Tschannen-Moran & Hoy 2000; Jederlund, 2019) av stor vikt.

En "relationell skolutvecklingsmodell" som skissades i Jederlund (2021a) utgör ett centralt analytiskt ramverk. Modellen beskriver hur ömsesidigt påverkande faktorer – tillitsfulla kollegiala relationer, tillit inom arbetslag och tillit till ledning och utvecklingsprocessers organisering – är avgörande för att framgångsrika kollektiva förändringsprocesser ska iscensättas. Empiriska studier visar att sådana tillitsaspekter påverkar den faktiska kvaliteten i relationella skolutvecklingsinsatser genomförande, och därmed även utfallet i form av elevers upplevda relationskvalitet och självtillit i skolan (Jederlund, 2019; 2021b).

Modellen bedöms särskilt relevant för att analysera och följa upp skolutvecklingsinsatser där kollektiva utvecklingsprocesser bland skolpersonal står i centrum med mål att förbättra lärmiljöer och undervisningspraktik tillsammans med eleverna. Den möjliggör förståelse för hur relationell kompetens utvecklas i samspel, och hur detta i sin tur kan skapa förutsättningar för en mer inkluderande undervisning.

Design, metod och deltagare

Projektet har en mixad design och kombinerar kvantitativa och kvalitativa elevdata. Urval av skolor har skett i dialog med Skolverket och skolhuvudmän/skolor.

Deltagare i projektet har varit elever vid två år 6-9-skolor vars skolledare och lärare varit involverade i en pågående skolutvecklingsinsats baserad på kollektivt lärande och förbättringsförsök med fokus på undervisningsutveckling, lärar-elevsamspel och inkluderande lärmiljöer. De två skolorna har vardera deltagit vid två datainsamlingstillfällen med 81, respektive 137 elever. Eleverna har vid dessa två tillfällen besvarat den svenska TSR-SSE-enkäten (svarsfrekvens 86%). Ett sjuttiototal elever har deltagit i fokusgruppsintervjuer (16 genomförda gruppsamtal med 3-6 elever vardera). Skolornas personal har varit delaktiga i informationsmöten, planering, samtyckesförfarande (kommunikation med vårdnadshavare och elever) och i organisering av datainsamlingstillfällena med elever.

Forskningsetiska överväganden

Då projektet har riktats mot minderåriga elever har det funnits en rad etiska överväganden att beakta. En etikansökan är gjord, och godkändes av Etikprövningsnämnden i september 2024 (Dnr 2024-03672-01). Etiska överväganden för projektet tar särskilt hänsyn till att forskningspersonerna är minderåriga. Elever och vårdnadshavare informeras skriftligt om studiens syfte, frivillighet, samtycke och sekretess, där samtycke krävs både från elever och vårdnadshavare för elevers deltagande i enkäter och fokusgrupp. Risken för skada bedöms som låg, men försiktighet vidtas vid eventuella känsliga uppgifter som kan framkomma i samtal. Forskaren ger tystnadslöfte och säkerställer att inga identifierbara uppgifter dokumenteras. Data avidentifieras och resultat redovisas endast på aggregerad nivå. Vid eventuell oro eller kvardröjande frågor efter samtal erbjuds stöd från skolpersonal eller forskare.

Projektets nytta bedöms vida överstiga riskerna. Det kan bidra till att öka lärarnas medvetenhet om betydelsen av deras relationer med eleverna och elevernas självtillit, då dessa teman står i fokus för datainsamlingen. På en övergripande nivå utgör projektet ett viktigt bidrag till att lyfta fram vikten av att inkludera elevers perspektiv i undervisnings- och skolutveckling, något som gjorts för sällan inom utbildningsforskning historiskt.

Resultat, diskussion och slutsatser

Resultat

De preliminära resultaten från projektet visar att samarbetet med skolorna kring datainsamling fungerar väl. Dock framstår samtyckesförfarandet som tids- och resurskrävande för skolorna, särskilt gällande kommunikationen med vårdnadshavare. Förankringen med samtliga lärare kräver tid och utrymme för dialog om studiens syfte och genomförande. En viktig metodologisk lärdom är att studien bör introduceras tidigt i en skolas "riktade utvecklingsinsats", helst redan i analys- och planeringsfasen. Forskare bör träffa all berörd skolpersonal vid minst två tillfällen för att samarbetet kring samtyckesförfarande och planering och genomförande av datainsamlingstillfällen med eleverna skall bli så bra som möjligt. Mötena med skolpersonalen utgör dessutom ett viktigt ömsesidigt lärande.

374 unika elevsvar från elever i årskurs 6–9 har samlats in. Eleverna har besvarat enkäten med engagemang och utan tekniska eller praktiska hinder. Frågornas begriplighet och upplevda relevans har bedömts som hög, vilket bekräftas av fullständiga och sammanhängande individuella svar, liksom av 12 fokusgruppsintervjuer med ett 70-tal elever. Eleverna uttrycker uppskattning över att få ge sin syn på relationer och samspel i skolan på ett nytt och mer reflekterande sätt än vad de varit vana vid. En lärdom från fokusgrupperna är att eleverna var avsevärt mer frispråkiga i grupper av elever från samma klasser, i jämförelse med grupper med elever från olika klasser. En annan lärdom var att elever i år 9 (i viss mån även 8) var betydligt mer frispråkiga (öppet och frimodigt delade med sig av tankar, erfarenheter och känslor) i samtalen än de yngre eleverna.

Sammanfattningsvis visar resultaten i projektet att datainsamlingsmetodiken är väl fungerande. En preliminär analys av elevsvaren indikerar ett signifikant samband mellan svaren i TSR-delen och SSE-delen av enkäten, vilket stärker instrumentets validitet och relevans för vidare studier. Resultaten visar också tydligt att elever uppskattar att få göra sina röster hörda i sammanhang där det är andra än deras lärare, eller annan känd skolpersonal, som visar sitt intresse för deras skolupplevelser.

Diskussion

Projektet har visat att datainsamlingsmetodiken, inklusive webbenkäter och fokusgruppsintervjuer, har fungerat väl för att fånga elevernas upplevelser av relationell kvalitet (TSR) och självtillit (SSE) i samband med pågående skolutvecklingsinsatser. Det är uppenbart att eleverna har engagerat sig i enkäten och uppskattat möjligheten att uttrycka sina åsikter om samspelet med sina lärare, sin skolsituation och lärandemiljö. Fokusgruppsintervjuerna bekräftade att eleverna upplevt enkäten begriplig och relevant, vilket ger positivt stöd för instrumentets validitet.

En central observation är att samtyckesförfarandet, särskilt kommunikationen med vårdnadshavare via skolorna, är resurskrävande och tidskrävande, vilket potentiellt kan

påverka datainsamlingens täckning och effektivitet, vilket visar på vikten av att studien introduceras i ett så tidigt skede som möjligt i en skolas riktade utvecklingsinsats, gärna redan i nulägesanalys- och planeringsfas. En välplanerad och förankrad introduktion ger inte bara tid för lärarna att ställa frågor och få klarhet, utan skapar även en förståelsegrund för, och inspiration till, att förverkliga de förändringsprocesser som studien undersöker.

Resultaten från den första analysen av elevernas enkätsvar tyder på att relationell kvalitet (TSR) och självtillit (SSE) är signifikant associerade, vilket bekräftar tidigare forskning om vikten av dessa faktorer för elevers välmående och lärande. Sådan insikt ger stöd för att dessa faktorer är centrala för att förstå och förbättra skolans pedagogiska praktik. Resultaten indikerar också att insatser som fokuserar på att utveckla mer tillitsfulla lärar-elevrelationer kan ha en direkt inverkan på elevers självuppfattning och skolprestationer.

För framtida forskning skulle det vara värdefullt att koppla elevernas förändrade upplevelser av TSR och SSE till specifika insatser som genomförs på skolorna, och undersöka hur dessa implementeras och uppfattas av både lärare och elever. Detta skulle kunna bidra med viktig kunskap om vilka insatser som har störst effekt på elevernas upplevda relationskvalitet och självtillit. Eftersom datainsamlingen är väldokumenterad och bevisat genomförbar, kan projektet med fördel skalas upp till flera skolor för att ge en bredare bild av riktade relationella utvecklingsinsatsers effekt på skolans utveckling och elevers upplevelser av och förväntningar på samspelet med sina lärare och kamrater och skolans lärmiljöer.

Slutsatser

Trots projektets korta tid kan några slutsatser dras.

Vikten av elevernas perspektiv: Rapporten belyser vikten av att inkludera elevernas egna upplevelser och perspektiv i skolutvecklingsprocesser, vilket kan bidra till en mer nyanserad och effektiv skolutveckling, särskilt när det gäller att förbättra lärmiljöer och lärar-elevrelationer. För skolans personal sätter metodiken tydligt ljus på betydelsen av att utveckla tillitsfulla lärar-elevrelationer i hela skolan, som grund för ökat lärande och välmående.

Effektiv datainsamling: Projektet visar att de använda metoderna för datainsamling (webbenkäter och fokusgruppsintervjuer) har fungerat effektivt och att eleverna har varit engagerade i att uttrycka sina upplevelser. Eleverna har upplevt hög begriplighet och relevans i de frågor som ställdes, vilket stärker validiteten i insamlade data.

Samband mellan TSR och SSE: Preliminära analyser visade på ett signifikant samband mellan relationell kvalitet i lärar-elevrelationerna (TSR) och elevernas självtillit (SSE) inom olika områden i skolan (självreglerat lärande, kamratsamspel, trivsel och globala förväntningar). Detta bekräftar tidigare internationell forskning om att samspelet mellan dessa båda faktorer har stor betydelse för både elevers välmående och skolprestationer.

Utmaningar med samtycke: Samtyckesförfarandet, särskilt i kommunikationen med vårdnadshavare, visade sig vara tidskrävande och resursintensivt. Detta belyser vikten av att introducera studien tidigt i skolans utvecklingsarbete för att säkerställa hög förankring bland skolans personal och för att motivera elevers deltagande och effektivisera datainsamlingen.

Framtida forskningsmöjligheter: För vidare forskning föreslås att närmare koppla elevernas förändrade upplevelser av TSR och SSE över en specifik tidsperiod (t ex en riktad insats över två skolår) till de specifika insatser på skolorna som pågår under samma tidsperiod, för att bättre

förstå om/hur/vilka insatser som inverkar positivt på elevernas upplevelser av relationella skolkvaliteter. Dessutom skulle projektet kunna skalas upp till fler skolor för att ge en bredare bild av riktade insatsers effekter.

Bidrag, lärdomar och fortsatt forskning

Teoretiska och praktiska bidrag

Ett annat uttalat syfte i ansökan av medel för forskningsprojektet var teoriutveckling. Då avsågs dels en utveckling av den relationella skolutvecklingsmodell som skissats i tidigare studier (Jederlund, 2021b), dels en fördjupning av den teoretiska förståelsen av samspelet mellan lärar-elevrelationskvalitet och elevers självtillit, samt dess betydelse för elevers välmående, lärande och skolresultat. Under perioden ht 2024-vt 2025 har arbetet med teoriutveckling pågått parallellt med det empiriskt inriktade pilotprojektet. Forskningsansvarig har författat en artikel som i oktober 2025 är preliminärt accepterad för publicering i Routledge International Handbook of Relational Pedagogy (utgivning 2026). Artikelns titel är *Relational school development – builds on and fosters trust in schools*. Ett svenskt bokkapitel med snarlikt innehåll är också under utarbetande.

Praktiskt bidrar studien till kunskap om fungerande former för samarbete med skolor och skolpersonal kring uppföljning och utvärdering av lokala skolutvecklingsprocesser som involverar elevers röster.

Fortsatt forskning

För att möjliggöra en djupare förståelse för pågående utvecklingsinsatser skulle framtida forskning kunna koppla elevernas upplevelser av TSR och SSE direkt till kvaliteten i de specifika insatser som faktiskt genomförs i skolor, samt hur dessa implementeras och utvecklas över tid. Detta skulle ge en mer detaljerad bild av hur elevers förändrade upplevelser av relationskvalitet och självtillit samspelar med skolpersonalens förbättringsarbete, och hur effekter av detta beror av vilka lärande- och utvecklingsprocesser som faktiskt möjliggörs och gestaltas kollektivt inom skolkollegiet.

Fördjupade studier skulle kunna undersöka vilka specifika insatser som är särskilt avgörande för elevers upplevda TSR-kvalitet och SSE, samt hur dessa insatser genomförs på ett sätt som stärker elevers lärande och välmående. Eftersom datainsamlingsmetodiken nu är väl etablerad och fungerar effektivt, skulle det vara möjligt att skala upp projektet till ett större antal skolor som genomför insatser med fokus på kollektivt lärande, undervisningsutveckling och inkluderande lärmiljöer. Detta skulle ge en mer omfattande bild av hur skolors kollektiva relationella förbättringssträvanden påverkar elevers upplevelser och resultat. Det innebär ny kunskap som bidrar till att ytterligare optimera utvecklingsinsatser i skolor med stora utmaningar. Under 2025 har också en större ansökan avseende ett sådant utvidgat projekt tillställts Vetenskapsrådet (VR).

Referenser

- Allodi Westling, M. (2013). Simple-minded accountability measures create failure schools in disadvantaged contexts. *Policy Futures in Education*, 11(4), 331-363.
- Aspelin, J. (2018). *Lärares relationskompetens: vad är det? Hur kan den utvecklas?* Liber förlag.
- Biesta, G. (2010). *Good Education in an Age of Measurement. Ethics, Politics, Democracy.* Paradigm.
- Bandura, A. (1989). Social cognitive theory. In Vasta, R. (Ed.), *Six theories of child development*, 1-60. JAI Press.
- Edmondson, A. C. (2002). The Local and Variegated Nature of Learning in Organizations: A Group-Level Perspective. *Organization Science*, 13(2), 128-146.
- Hattie, J. (2009). *Visible Learning – a Synthesis of over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. Routledge.
- Hattie, J. (2018). *Visible Learning - 252 Influences And Effect Sizes Related To Student Achievement*. Downloaded 2024-12-30: <https://visible-learning.org/hattie-ranking-influences-effect-sizes-learning-achievement>
- Hughes, J. N. (2011). Longitudinal effects of teacher and student perceptions of teacherstudent relationship qualities on academic adjustment. *Elementary School Journal*, 112(1),3.
- Jederlund, U. (2019). Tillit som förutsättning för skolutveckling. En studie av skolutveckling genom kollektivt lärande i arbetslag. *Pedagogisk forskning i Sverige*, 24(3-4), 7-34.
- Jederlund, U. (2021a). *Trustful relationships and school development* (Doctoral dissertation, Department of Special Education, Stockholm University).
- Jederlund, U., & von Rosen, T. (2021b). Changes in students' school trust as a reflection of teachers' collective learning processes. Findings from a longitudinal study. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 66(7), 1161-1182
- Kolb, D. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice-Hall.
- Larsson, P., & Löwstedt, J. (2020). *Strategier och förändringsmyter: ett organiseringsperspektiv på skolutveckling och lärares arbete*. 3:e upplagan. Studentlitteratur.
- Levin, H. M. (2012). More than just test scores. *Prospects*, 42(3), 269-284.
- Senge, P. M. (1990). *The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization*. Doubleday.
- Tschannen-Moran, M., & Hoy, W. (2000). A Multidisciplinary Analysis of the Nature, Meaning, and Measurement of Trust. *Review of Educational Research*, 70(2), 547-593.

Weiss, R. (1974). The provisions of social relationships. In Z. Rubin (Ed.), *Doing unto others* (pp. 17–26). Prentice Hall.

Zhou, D., Du, X., Hau, K. T., Luo, H., Feng, P., & Liu, J. (2020). Teacher-student relationship and mathematical problem-solving ability: mediating roles of self-efficacy and mathematical anxiety. *Educational Psychology, 40*(4), 473–489.